

Hans Jæger som litterær aktivist

Etterord av Håkon Øvreås

I

Et av de få bildene vi har av Hans Jæger er malt av hans gode venn Edvard Munch. På maleriet (1889) sitter Jæger henslenkt i en sofa, med hatt og frakk, og med et halvfullt glass foran seg. Det velkjente maleriet har blitt stående som et ikon over mannen, bohemen som levde et utsvevende liv, i kamp mot «de tre gigantiske granitkolosser [...] kristendommen, moralen og det gamle retsbegreb».¹ Han ble tidlig stemplet som en outsider. Arbeidersamfundet holdt vinteren 1882-3 en rekke møter hvor prostitusjon var temaet, Hans Jæger møter opp en kveld og synes diskusjonen er uinteressant. Etter å ha kjedet seg en stund, reiser han seg og holder et krast innlegg, han så årsakene til prostitusjon i samfunnets normer for samliv. Dagen etter var Jæger en beryktet mann, han prøvde å komme til orde i avisene for å få forklare seg, men dørene var med ett stengt overalt.

Det er ingen tvil om at forestillingen om Hans Jægers utsvevende livsførsel har rot i virkeligheten. Samtidig trenger man ikke lese lenge før man møter en annen Jæger, en iherdig, arbeidsom, samvittighetsfull og høflig mann. Da Jæger bodde

---

¹ Hans Jæger. 1885. *Fortale til «Fra Kristianiabohêmen»*. *Roman i To Dele*. Kristiania, 16.

i Paris for å gjøre ferdig *Anarkiets Bibel*, beskriver Nils Collett Vogt ham som særdeles disiplinert:

Hver dag stod han opp kl. 3, spiste sin middag sammen med meg [...], gikk så bort og drakk en absint på kafé ved Place de la Bastille, drev en tur i gatene og satte seg så ved sitt arbeidsbord kl. 9 om kvelden på minuttet. Så holdt han på til neste morgen kl. 8, da gav han hønsene brødsmler. Dette liv førte han uavbrutt i nesten tre år, til boka var ferdig.²

Jeg liker å tenke på hvordan Hans Jæger gjerne blir framstilt i sammenheng med hvordan man gjerne omtaler anarkismen. Jæger blir fort avvist som en forfyllet rebell og et litterært utskudd; anarkismen blir gjerne avfeid som drømmer om lovløse tilstander, med fri flyt av narkotika, en politikk for samfunnets utskudd. Det er en gammel forestilling. Etter Haymarketopptøyene i Chicago 4. mai 1886, der fire anarkister ble hengt på torget, beklager den unge, og den gang radikale Knut Hamsun seg over hvordan anarkismen blir misforstått av menigmann:

Ved anarkisme forstaar han simpelthen Dynamit, og ikke noget andet end Dynamit. At Anarkismen er en videnskabelig Teori, en Lære, som endog næsten forstandige Folk bekender sig til, begriber han ikke.³

Ikke bare motstandere, men også anarkistiske fora er med på å underbygge denne forestillingen. For å markere avstand til den

2 Nils Collett Vogt. 1995. «Hans Jæger». I: Harry Hansen (red.) *Bohemene taler. Tekster i utvalg ved Harry Hansen*. Oslo, Fjærtøft forlag, 12.

3 Knut Hamsun. 1889. *Fra det moderne Amerikas Aandsliv*. København, Philipsen, 183.

rådende diskursen, har motspråket ofte tendens til å benytte seg av absolutt lavstil, røpende harselering av alle maktinstanser, fylt med ukvemsord; et språk som er like mye med på å demonstrere sin egen maktesløshet. Men gjennom en slik karnevalisering av statsapparatet ender forsøkene på motstand bare som en bekreftelse på nødvendigheten av den samme staten. Her til lands har *Gateavisa* spilt denne rollen, og langt på vei vært med på å sementere anarkismen som en obskur og useriøs avart av politikken, og slik skygget for at anarkismen også har et konstruktivt, kapitalismekritisk potensiale.

Forestillingen om anarkismen som en useriøs ideologi, gjør at det er lett å glemme hvor infiltrert anarkistiske ideer er i arbeiderbevegelsen. En gang ble anarkismen innlemmet og saklig diskutert i Arbeiderpartiet. 1. mai ble valgt som arbeiderbevegelsens internasjonale demonstrasjonsdag, til minne om nettopp Haymarketopptøyene. På lignende vis blir Hans Jægers rolle glemt under viraken: I dag ser vi med selvfølgelighet på kvinners rettigheter, mens Hans Jæger ble outsider på grunn av prostitusjonsdebatten i Arbeidersamfundet etter å ha sagt at alle samlivsformer bør være lov, og at kvinner må kunne få forsørge seg selv.

II

Hans Jæger ble født i Drammen, 2. september 1854, reiste som 13-åring til sjøs, ble student i 1875 og debuterte tre år senere med en bok om Kants fornuftkrikk, da var han 24 år. Etter år med debatter, rettsak og fengselsstraff, reiser Jæger til Paris. I 1892 får han jobb i en liten bod på Boulevard des Italiens, hvor han selger forsikringer for The New York Life Insurance Company. Jæger hadde reist fra Norge, allerede vel vitende om at landet var idiotisk innrettet, men i dette firmaet møter han en annen ansatt, danske Jean Jacques Ipsen som introduserer ham for anarkistisk litteratur. Jæger deltok aldri i

noen organisert virksomhet, men diskuterer flittig anarskistisk filosofi, og ulike former for revolusjon, både med og uten våpen. Jæger lager et system for veddeløpsspill, og har som mål å skaffe 3 millioner kroner. Han har regnet seg fram til at det er alt som trengs for å skape revolusjon i Norge. Den andre planen var en anarkistisk koloni i Patagonia, der skandinaviere og indianere skulle danne et fritt samfunn. Han begynner å arbeide på *Anarkiets Bibel* rundt 1900.

Jæger skriver til Ipsen når arbeidet har begynt:

Blir Bibelen færdig og saa god som jeg tror vil jeg hurtigst mulig se til at faa den ud paa engelsk, fransk og tysk, og jeg tror virkelig den kan bli en verdensbog – det er ganske besynderligt at den ikke er skrevet for længe siden, men forklaringen er jo den enkle, at menneskene bogstavelig talt er nedsunket i idioti.⁴

Det tar omtrent fem år å skrive *Anarkiets Bibel*, og Ipsen forteller om når de sitter og leser korrektur på verket; de hadde kommet ca. hundre sider inn i boka og Ipsen synes den er uleselig. «Jamen Jæger, forstaar du virkelig noget af alt dette?» «Nejda,» svarer Jæger «ikke mere, men jeg har forstaat det!»⁵

Senere innstifter Ipsen anarkistbladet *Korsaren*, og får med seg Jæger. Første nummer kom i mars 1907, og tilsammen ble det utgitt 10 nummer. Jakten på penger til revolusjon fortsetter og i 1908 kaster Jæger seg på en konkurranse om å finne opp flymaskinen. Den som klarte å fly rundt Eiffeltårnet skulle vinne 100 000 franc.

Retningene innenfor anarkistisk tenkning er ikke så entydig som den totale avvisningen forutsetter. Der noen mener terro-

---

4 Hans Jæger sitert i Jean Jacques Ipsen. 1920. *Anarkisten Hans Jæger*. Kristiania, 21.

5 Ibid.

risme er en nødvendig forutsetning for revolusjonen,⁶ er det andre som forkaster vold som middel. Blant de ulike tenkerne er det også forskjellige grunner til *hvorfor* anarki er nødvendig. Da William Godwin skrev *Enquiry Concerning Political Justice* i 1793, krevde han at staten måtte avskaffes ut fra logikken at all øvrighet er tyranni. Max Stirner begrunnet anarkismen ut fra en individuell tankegang, at jeg-et har en absolutt suverenitet.⁷ Franskmannen Pierre-Joseph Proudhon problematiserte eiendomsretten som årsaken til ufrihet, og utviklet et anarkistisk program som fikk gjenklang i arbeiderbevegelsen. Tekster av Proudhon ble også publisert i Norge, gjennom Marcus Thranes ukesavis *Arbeiderforeningernes Blad*. I motsetning til den terroristiske anarkismen, utformet den russiske fyrsten Pjotr Kropotkin og franskmannen Elisée Reclus ideene til en kooperativ anarkisme. I stedet for individuell bruk av vold, ønsket de å bygge opp samfunnene som frie enheter der produksjonsmidler og forbruksgjenstander var felleseie.

Kropotkin fikk også stor innflytelse i Norge, og ble tidlig oversatt til norsk.⁸ Innflytelsen er også tydelig når vi leser *Anarkiets Bibel*. Selv om anekdoten vil ha det til at Hans Jæger til tider fabulerte om en voldelig revolusjon, er det ingenting i denne boka som antyder dette. Jæger utarbeider et system, revolusjonen skulle spre seg gjennom opplysning, en opplysning han beskriver som et regnestykke. En av forfatterne som Ipsen introduserte for Jæger, var nettopp Kropotkin, og det er lett å trekke parallellene når Jæger beskriver revolusjonen som resultatet av et opplysningsprosjekt, og grunngir nødvendigheten av demokrati i fellesskapets totale behov.

---

6 Et eksempel fra klassisk anarkistisk tenkning er Mikhail Bakunin som hevdet at den herskende statsmakt måtte fjernes med vold.

7 I *Der Einzige und sein Eigentum* (1844).

8 Se: Peter Kropotkin. 1898. *Erobringen af brødet*. Bergen: Paulson.

III

I København 1871 påbegynte Georg Brandes en lang forelesningsrekke over hovedstrømninger i litteraturen.⁹ Foredragene fikk også enorm betydning for norske forfattere. I disse forelesningene rettet Brandes søkelyset på at dansk litteratur ikke hadde utviklet seg som følge av revolusjonens ideer, slik den hadde gjort i Europa. Danmark var blitt hengende igjen i senromantikken, og Brandes etterlyste en litteratur som var virkelighetsnær og frigjørende. Både i Danmark og Norge skapte dette en etterspørsel etter litteratur som ikke bare skulle beskrive samfunnet, men endre det. I 1880-årene forandret også det politiske livet seg i Norge, og etter at Sverdrup-regjeringen overtok i 1884, oppsto en enorm optimisme, mange må ha følt en reel mulighet for å gjøre radikale endringer.

På den andre siden opplevde Norge et nytt fenomen. Slutten av 1800-tallet var preget av en rekke bankkriser, der Kristiania-krakket er mest kjent. Som følge av en spekulasjonsbølge i verdipapirer og eiendom, går til sist en av landets største forretningsmenn, Christian Christophersen, konkurs, og markedet bryter sammen i juni 1898. Dette var første gang Norges Bank måtte gripe inn og hjelpe kriserammede banker.

Nødvendigheten av å gå kapitalismen etter i sømmene, sett sammen med tidens optimisme, gjør at det ikke er vanskelig å forstå hvordan kravet om en ny litteratur fører forfattere til å vurdere anarkismen som et reelt alternativ. I en tid der forfattere hadde en selvsagt plass i samfunnsdebatten, ble anarkismen viktig for forfattere som Henrik Ibsen og Arne Garborg, i tillegg til Hans Jæger. Ibsen ga uttrykk for en *ikke-stats-teori* i private brev.¹⁰ Garborg drev blant annet målbladet *Fedraheimen* i

9 Foredragserien ble fortløpende utgitt under tittelen. *Hovedstrømninger i det 19de Aarhundredes Litteratur*.

10 Med referanse til Pariserkommunens fall skriver han til Georg Brandes: «Er det ikke nederdregtigt af 'Commünen' i Paris at den har gået hen og fordærvet mig min fortræffelige stats-theorie – eller rettere – ikke-stats-theori! Nu er ideen ødelagt for lange tider, og jeg

årene 1877-91, som mot slutten fikk undertittelen *Anarkistisk-Kommunistisk Organ*. Det går egentlig ikke an å forstå bakgrunnen for Garborgs språklige nybrottsarbeid uten å se det i sammenheng med anarkismens frigjøringstanke. Men i litterære sammenhenger har anarkismens rolle blitt underkommunisert. Likeledes blir *Anarkiets Bibel* sjelden høyt prioritert når Hans Jægers forfatterskap skal oppsummeres. Litteraturhistorikerne har gjerne et ensidig fokus på de selvbiografiske romanene *Fra Kristiania-bohêmen* (1885), *Syk kjærlihet* (1893), *Bekjendelser* (1902) og *Fængsel og fortvilelse* (1903). Spesielt regnes *Fra Kristiania-bohêmen* som et historisk betydningsfullt verk, siden den utfordret og gav næring til en viktig, prinsipiell debatt om ytringsfrihet. Men hvis man ikke ser hele forfatterskapet hans i sammenheng, blir Hans Jæger altfor lett redusert til en skamløs forfatter av utleverende romaner.

Diskusjonen om skjønnlitteraturens etiske grenser går fortsatt, men der forfattere av i dag bedriver terapeutisk, selvrealiserende skriving, hadde Jæger et tydelig formål med romanene; de skulle bidra til å gi kunnskaper om hvilke krefter som fantes i samfunnet, kunnskap som igjen skulle bidra til et friere samfunn. Romanene var ledd i et opplysningprosjekt, og Jæger var aktivist som i mangel på spalteplass i avisene skrev romaner. I vår tid, hvor estetiske retninger nærmest er utdødd, og hvor vi har ståsted i et bokmarked der realismen utgjør normen, er det lett å misforstå dette prosjektet hos Jæger. Det blir imidlertid for lett å avfeie naturalismen med merkelapper som «hensynløs realisme»;¹¹ hvis vi betrakter naturalismen som en underart av realismen, går vi glipp av estetikken implikasjoner. Vi får ikke øye på hvordan Jægers litterære prosjekter

---

kan ikke engang anstendigvis fremsætte den på vers. Men den har en sund kerne i sig, det ser jeg så klart, og engang vil den nok blive praktiseret uden al karrikatur.» (Henrik Ibsen. 1871. «Til Georg Brandes Dresden 71 18/5» Nasjonalbiblioteket, avdeling Oslo.)

11 Leif Longum. 1986. *Drømmen om det frie menneske*. Universitetsforlaget, Oslo, 44.

overskrider våre vante sjangergrenser. Hans Jæger var en litterær aktivist, og de naturalistiske romanene var ledd i det samme opplysningprosjektet som alle skriftene hans inngikk i. Det går derfor ikke an å tenke bort *Anarkiets Bibel* fra det «skjønnlitterære» forfatterskapet.

For hva slags bok er egentlig dette? Den er en lang dialog mellom Gud og Satan. Satan mener han har vunnet spillet om menneskeheten; menneskene gjør seg frivillige til slaver under kapitalismen og finner ikke veien videre. Han ber Gud om en ny runde. Gud er uenig, og en lang monolog følger. Strukturen for boka er slik en referanse til *Jobs bok*, og *Anarkiets Bibel* er slik et litterært drama over kapitalismen.

Og den er i høyeste grad litterær. Et eksempel er kapittelet der «den lille gule mand» besøker Vesten, og forfærdes over de hule ansiktsuttrykkene han møter: «Denne menneskemasse – det var jo slet ikke nogen almindelig menneskemasse ...», sier han forskrekket:

[...] det var det at en og samme tanke luret inde bag hvert øjenpar og fyldte disse tusinder af ansigter med sit ene samme udtryk ...

[...] pludselig gik det op for mig –: *Vinding!* ... *Vinding!* var den ene og samme tanke som lurte indi alle disse øjenpar og formet alle disse ansigter over sin ene og samme last – *Vinding!*

– og pludselig kom det mig for, at der inde i hvert øje sad en skilling og gliste ud paa mig ...¹²

Et parti hvor fremmedgjøringen beskrives og hvor maleriet «Aften på Karl Johan» (1892) av Edvard Munch og diktet «Jeg ser» av Sigbjørn Obstfelder får et svar i prosa.

Litterært sett gjør også Jæger et interessant spill med fortel-

---

12 Se denne bok, 184-5.

lerinstansen, på slutten av boka sier Gud til Jæger:

«Du er jo en gammel afskediget hurtigskriver ... nu skal jeg gi dig et stenografisk arbejde at udføre, der ganske sikkert vil more dig.»¹³

Jægers rolle som referent for Guds ord, er et fortellergrep som er i slekt med de naturalistiske romanene. Naturalisten arbeider med utgangspunkt i at menneskets liv er determinert, at man under gitte forhold ikke kunne ha handlet annerledes. Samtidig medfører dette synet at forfatteren blir allvitende, han må tro å ha fullstendig oversikt over de beveggrunner som leder et menneske. Dette gir gjenklang i den allvitende Gud som fører ordet i *Anarkiets Bibel*. I ettertid er det riktignok lett å se hvor smittet denne guden er av Jægers eurosentiske og til tider fordomsfulle verdensoppfatning, men følger vi prinsippet om fortellerinstansens viten, ser vi at det ikke er lang avstand mellom Gud som dikterer *Anarkiets Bibel*, og den absolutte instansen som skriver de naturalistiske romanene.

Referansen til *Jobs bok* er derfor ingen tilfeldighet. Gud svarer på Jobs klager med en referanse til sin uendelige oversikt: «Hvor var du da jeg grunnla jorden?»¹⁴ Menneskets viten når bare et stykke. Ved å presentere tankeinnholdet i *Anarkiets Bibel* i denne litterære rammen, legger han også utopien på et nivå som overskrider menneskelig forstand.

Diskusjonen mellom Gud og Satan er imidlertid bare en side av boka. Den består også av lange analyser av hvordan eiendomsretten nødvendigvis leder til nye økonomiske kriser. Jæger bedriver språkbruksanalyse og avmystifiserer ord som «overproduksjon» og «arbeidsløshet». Videre avsluttes boka i en utlegning av hvordan eiendomsretten ruinerer mennesket for primære behov som kjærlighet og livsutfoldelse. Der det

---

13 Se denne bok, 430.

14 Job 38,4.

ene kapittelet består av oppramsing av tall og utregninger, går det neste over vakre partier som forteller om kjærlighetens vilkår. *Anarkiets Bibel* er slik også en sakprosaetekst, som kan leses som en lang essayistisk undersøkelse av kapitalistiske forutsetninger og konsekvenser.

Men leser man boka utelukkende som sakprosa, mister man vesentlige momenter ved presentasjonen, og leser man den utelukkende som et litterært drama, går man glipp av sprengkraften i de økonomiske analysene. Dobbeltheten er betegnende for Hans Jægers forfatterskap, og en strategi for hans aktivistiske litteratur. Allerede første setningen i forordet til *Fra Kristiania-Bohèmen* slår fast at romanen er «et monstrum av en bog – litterært som socialt».¹⁵ Litterært er den et monster fordi den er skrevet «uden oprindeligt litterært talent», og sosialt monster fordi innholdet bryter med «god social tone». Ved å kalle boka et monstrum plasserer Jæger verket i grenseland for vante sjangerskiller. Når Jæger hevder han trosser både litterære evner og sosial akseptabel standard, er det samtidig en retorisk strategi, et tilfelle av *capitatio benevolentia*, dvs. en måte å unnskyldes seg selv for å vinne mottakernes tiltro.¹⁶ Jæger etablerer illusjonen om at verket er drevet fram av pur nødvendighet, at boka er noe mer enn «ren» litteratur, og at forfatterens hensikter overskrider behovet for å skrive en underholdende historie.

Jeg tror tanken kan overføres på *Anarkiets Bibel*, den har egentlig ingen plass innenfor rigide sjangerskiller. Slik *Fra Kristiania-Bohèmen* overskrider litterære rammer og trer ut i livet, er *Anarkiets Bibel* et filosofisk «monstrum» som overskrider sakprosaens rammer. Det blir slik et verk man verken klarer å være enig eller uenig med. Argumentasjonen er fengslende, logikken upåklagelig, men som leser skjønner vi likevel at det bærer galt av sted.

---

15 Jæger 1885, 3.

16 En topos allment kjent gjennom sin vulgære varianten «Jeg er ingen taler, men ...».

Dette var også de få som omtalte *Anarkiets Bibel* samstemte i. Olav Storstein hyllet Jægers «ugjendrivelige logikk», men skrev:

[...] forstemmende er hans flate rasjonalistiske historieopfatning og hans utopiske tro på at frelsen vil innfinne seg umiddelbart etter at verdensfornuften er opplyst om de bestående forholds makeløse idioti.¹⁷

Nils Kjær lot seg også hefte med menneskesynet til Jæger:

[...] det slaar mig stærkere og stærkere, at det ikke er Mennesker han opererer med. Det er en Slags fantastiske Maanekalver, hvis Legemer er gjennemsigtige af Logik.¹⁸

Han var sympatiserende til budskapet, men delte ikke Hans Jægers tro på at anarkismens budskap skulle kunne spre seg like lett som Jæger forestilte seg. Tanken beror på en feilslutning:

Det er karakteristisk for Hans Jægers Menneskeopfatning, at han tænker sig Anarkiets Evangelium forplantes efter Mønster af en artimetisk Progression.¹⁹

Ludvig Meyer mente dette var en tendens som ikke bare preget *Anarkiets Bibel*, men sammenlignet *alle* Jægers verk med det skjeve tårn i Pisa:

De er ikke tilstrekkelig underbygget med kjennsgjæringer og svikter derfor allerede i selve grunnlaget. Til tross for dette er oppbygningen gjennomført med den mest ubønn-

---

17 Olav Storstein. 1935. *Hans Jæger*. Oslo, Olaf Norlis forlag, 37.

18 Nils Kjær. 1908. «Anarkiets Bibel». I *Smaa Epistler*. Kristiania, Gyldendalske Boghandel Nordiske Forlag, 143.

19 op. cit., 144.

hørlige logikk, og skjevheten blir derfor alltid større jo lenger arbeidet skrider frem.²⁰

Han delte oppfatningene til Nils Kjær og Olav Storstein om at mennesker er mer irrasjonelle enn Jæger ville ha det til:

I et lykkesamfund som det Hans Jæger drar op på papiret, vilde menneskene bli matleie og snart begynne å utpønse hvorledes de mest vanvittig skulde få ødelagt det hele.²¹

Kritikerne var slik ganske samstemt og felte Jæger på dette punktet: hans urokkelige tro på menneskets fornuft. På grunn av sin forenklete framstilling av virkeligheten, svikter dermed *Anarkiets Bibel* som politisk debattbok. Men da er også boka utelukkende vurdert som dette, og den litterære framstillingen blir kun betraktet som et morsomt påfunn fra Hans Jæger. Den litterære spillet med *Jobs bok* har imidlertid allerede utpekt kritikerne som uvitende, i kraft av at de kun er mennesker. Det er først når den litterære dimensjonen av verket leses hånd i hånd med saksinnholdet, at boka kommer til sin rett.

IV

Grunntanken i *Anarkiets Bibel* er å synliggjøre kapitalismens årsaker og konsekvenser, og når menneskene gjennomskuer kapitalismen vil samfunnet endres. Jæger forestiller seg en tid der vi vil se tilbake på vårt samfunn med romantisk lengsel:

Som det nittende aarhundredes pengetjenende borger i sine ledige stunder længtet tilbake til riddertidens poesi i den æventyrlige middelalder, saaledes vil ligheds-statens

20 Ludvig Meyer. 1930. «Hans Jæger». I *Kommunisme*. [Først publisert: 1929. I *Arbeidets Jul*.] Eget forlag, 57.

21 Ibid.

velforsørgede borger længes tilbage til pengenes poesi i det vanvittige nittende århundrede.²²

Den nye tilstanden vil være preget av en mer fornuftig fordeling av ressursene. En av anarkismens grunntanker er at politiske mål bør avspeiles i midlene, dvs. prinsippet om en prefigurativ politikk. Bør politiske beslutninger tas med utgangspunkt i menneskelige behov, eller skal behovene dekkes som et biprodukt av den kapitalistiske utviklingen? Jæger hevder at det siste er umulig, og derfor åpner også *Anarkiets Bibel* med to bibelord satt sammen til ett motto: «Ej guld, ej sølv, ej kobber skulle I have i Eders bælder. Thi ingen kan tjene to herrer – Gud og Mammon».

Selv om produksjonsevnen øker gjennom teknologiske nyvinninger, dekker ikke produksjonen menneskelige behov, men bidrar tvert imot til å øke konkurransen, og skaper større utnyttelse av arbeiderne. Til grunn for rovdriften på menneskelig arbeid ligger eiendomsretten. Den gjør menneskene ufri, de blir bundet til en kapitalistisk karusell og ute av stand til å se hvordan dette motarbeider fellesskapets behov. Jæger vil med andre ord åpne øynene våre. Samtidig er han var for hvordan argumentasjonen vil bli misforstått, hvordan det blir feil å predike om avskaffelsen av eiendomsretten i et samfunn som er preget av konsum:

Paa forhaand at sætte op som revolutionens program: «Ned med eiendomsretten og pengene!» duer imidlertid ikke. Hvis vi, der allerede nu har faat øinene op for pengenes idioti, vilde gi os til at prædike revolution paa det program, da kom vi ganske sikkert til at tale for døde øren. Sætter vi derimod som revolutionens program: «Ned med den arbejdsordning der fremtvinger de evige lønskamp!» da

---

22 Se denne bok, 365.

har vi alle chancer for at vinde gehør.²³

Anarkiets Bibel er på mange måter en tekst for menigheten, for den som allerede vet at Jæger har rett. Arne Garborg påpeker også det usikre momentet i Jægers prosjekt:

[...] den som er veik i trui kann kalle dette draumar. Men at desse draumane er reine og fagre, og at folkedomen yver Hans Jæger i hovudsaki hev vore rangvis, det stend fast.²⁴

Det er lett å lese Jæger som en drømmer uten fotfeste, men utopier har alltid vært en vågal sjanger. Det er lett å få kjeft for sine fantasier om det paradisiske samfunn. Samtidig er det ikke nødvendigvis et en-til-en-forhold mellom utopien og forfatterens virkelighetsforståelse, noe Øyvind Rimbereid minner oss om i essayet «Utopi og dikt». Utopien er et bilde på historiens slutt, skriver han og kaller den for «det øverste trinnet i dialektikkens marmortrapp».²⁵ Og det er nettopp dialektikeren Jæger, den samme som debuterte med en innføring i Kants fornuftskritikk, som avslutter forfatterskapet med å analysere seg fram til en idealtilstand. Men selv om utopien er en idealmodell der alle sosiale problemer er utradert betyr ikke det at utopisten er en drømmer. Rimbereid vektlegger at utopistene har verden her og nå som brennpunkt, og de oppdiktete verdenene blir til «i hat, angst eller sorg over tidene de selv lever i».²⁶ Dette gjelder for alle store utopister:

Platon skreiv på *Staten* mens tjue kriger raste. Den kristne rasjonalisten Thomas More skreiv sin *Utopia* (1516) i tider

23 Se denne bok, 413–4.

24 Arne Garborg. 1980. «Anarkiets Bibel». I *Artiklar og essay II*. Oslo, Aschehoug, 236..

25 Øyvind Rimbereid. 2006. «Utopi og dikt». I *Hvorfor ensomt leve*. Oslo, Gyldendal, 150.

26 op. cit., 149–50.

hvor eiendomsretten stod høyere enn Gud og tjuver ble hengt *en masse* [...] For mest av alt vil utopisten frigjøre.²⁷

Selv om man har beina godt plantet på landjorda, er det mulig å drømme, og Ipsen skrev også om Hans Jæger:

Han var idealist, men han gjorde sig aldrig Illusioner. Han byggede i Tankerne Slotte op, men han forbavsedes ikke over at finde sig selv i grøften.²⁸

Det er ikke nødvendig å måtte være enig med Hans Jæger i hans idealsamfunn, dette er ingen sakprosa som skal skape debatt, men en litterær utopi, en fiksjon med tanker som skal åpne øynene på den som leser, tanker som skal virke frigjørende. Selv om man kan avfeie utopien som for rasjonell, for virkelighetsfjern, slik kritikerne hans gjør, er det likevel vanskelig å være uberørt av Jægers analyse av det kapitalistiske samfunnet. Og i en tid hvor Europa og Nord-Amerika er sterkt preget av å være i økonomisk krise, er det en vekker å bla opp i *Anarkiets Bibel*:

Naar menneskene for hundrede aar siden saa nogenlunde kunde leve af sit arbejde, og de nu har faat sin produktionssevne tidoblet, hvorfor i alverden benytter de ikke hvert enkelt menneske sig af denne tidoblede evne til ialfald at frembringe i overflod alt hvad han behøver for at sikre sig og sine en økonomisk sorgfri existens?!²⁹

Etter hundre år med teknologiske nyvinninger er ikke disse ordene mindre besnærende. Bokas tanker er med andre ord blitt brennende aktuelle, nok en gang.

---

27 Ibid.

28 Ipsen 1920, 13.

29 Se denne bok, 11.

Litteratur

- Garborg, Arne. 1980. «Anarkiets Bibel». [Første gang publisert i *Den 17de Mai*, nr. 15/2 og 17/2, 1910] I *Artiklar og essay II*. Oslo, Aschehoug, 233–236.
- Hamsun, Knut. 1889. *Fra det moderne Amerikas Aandsliv*. København, Philipsen.
- Ibsen, Henrik. 1871. «Til Georg Brandes Dresden 71 18/5» Nasjonalbiblioteket, avdeling Oslo, Registrantnummer b1871.45. Gjengitt fra database ved Senter for Ibsen-studier, Universitetet i Oslo <<http://www.hf.uio.no/ibsensenteret/>>.
- Ipsen, Jean Jacques. 1920. *Anarkisten Hans Jæger*. Kristiania.
- Jæger, Hans. 1885. *Fortale til «Fra Kristianiabohèmen. Roman i To Dele»*. Kristiania.
- Kjær, Nils. 1908. «Anarkiets Bibel». I *Smaa Epistler*. Kristiania, Gyldendalske Boghandel Nordiske Forlag, 138–49.
- Longum, Leif. 1986. *Drømmen om det frie menneske. Norsk kulturradikalisme og mellomkrigstidens radikale trekløver: Hoel – Krog – Øverland*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Meyer, Ludvig. 1930. «Hans Jæger». I *Kommunisme*. [Først publisert: 1929. I *Arbeidets Jul*.] Eget forlag, 47–58.
- Rimbereid, Øyvind. 2006. «Utopi og dikt». I *Hvorfor ensomt leve*. Oslo, Gyldendal, 149–51.
- Storstein, Olav. 1935. *Hans Jæger*. Oslo, Olaf Norlis forlag.
- Vogt, Nils Collett. 1995. «Hans Jæger». I Harry Hansen (red.) *Bohemene taler. Tekster i utvalg ved Harry Hansen*. Oslo, Fjærtøft forlag, 11–17.